

Historia statystyki jako przedmiot badań socjologicznych

na przykładzie dyskursu
statystyki publicznej w PRL

Xawery Stańczyk

Instytut Socjologii, Uniwersytet Łódzki;

Departament Opracowań Statystycznych, GUS

Historiografia statystyki w Polsce

Historiografia statystyki w Polsce

- Opracowania pisane głównie przez ekonomistów, historyków gospodarczych, statystyków.
- Częste publikacje rocznicowe, jubileuszowe itd.
- Zapis samowiedzy statystyków i przywilej epistemiczny poznania statystyki od strony praktycznej.
- Niemal zupełna nieobecność perspektyw socjologicznej, antropologicznej, kulturoznawczej.
- Połączenie faktograficznych wyliczeń z luźnymi refleksjami, anegdotami i wspomnieniami.

Historiografia statystyki w Polsce

Przykłady ujęcia faktograficznego i apologetycznego:

„Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS powołany do życia przez Prezesa GUS Wincentego Kawalca 28 grudnia 1965 r. prowadził prace badawcze w zakresie: bilansów gospodarki narodowej, regionalnego zróżnicowania dochodu narodowego, indeksów ekonomicznych, analizy i oceny rozwoju społecznego i zastosowania metod matematycznych. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych XX w. ZBSE przeprowadziło także porównania ważniejszych wskaźników rozwoju krajów w skali międzynarodowej. Miało to ogromne znaczenie dla podniesienia poziomu metodologii tych badań. Pierwsze porównania dotyczyły Polski, Czechosłowacji, Bułgarii i NRD, a następnie dokonano porównań pomiędzy Polską a Austrią i między Polską a Francją, Belgią, Szwecją, Finlandią i Japonią. Przeprowadzono też porównanie spożycia i cen między Warszawą i Paryżem” (Łazowska 2017: 284).

„W rezultacie utrzymujących się przez lata osiągnięć naukowych statystyków i demografów prezentowanych wcześniej, związanych głównie z Wydziałem Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, ośrodek łódzki awansował do grona liczących się centrów badań statystycznych i demograficznych. Kierowany przez prof. Czesława Domańskiego zespół statystyków tworzy łódzką szkołę statystyków, zaś sam Profesor uważany jest też za twórcę łódzkiej szkoły statystyki nieparametrycznej” (Domański, Jędrzejczak 2015: 125).

Białe plamy: historia statystyki w PRL?

Historiografia statystyki w Polsce

Przykłady dominujących narracji:

„Efekty działalności tej sekcji nie satysfakcjonowały ani jej kierownictwa, ani Zarządu Głównego PTE, a wszelkie apele wzywające do intensyfikacji wysiłku w celu zwiększenia jej osiągnięć i dalszego rozwoju nie znajdowały posłuchu i nie przynosiły spodziewanego rezultatu. Jednak dzięki temu forum, jakim była Sekcja Statystyki PTE, nie doszło do pełnej dezintegracji środowiska statystyków polskich i ich zagubienia w ówczesnej rzeczywistości. Jej członkowie oraz inni statystycy coraz bardziej uświadamiali sobie potrzebę ponownego zorganizowania się w odrębnym stowarzyszeniu, do czego doprowadzono na początku 1981 r.” (Kruszka 2012: 59–60).

„Niestety okres stalinowski w Polsce doprowadził do znacznego regresu statystyki publicznej i wprzęgnięcia jej na służbę celów politycznych gospodarki centralnie sterowanej. Później, po przełomie października 1956, mimo trudności i ograniczeń politycznych, polska statystyka publiczna rozwijała swoją działalność organizacyjną i publikacyjną. W okresie tym była ona oceniana w świecie jako stosunkowo obiektywna i sprawna, na tle systemów statystyki publicznej innych krajów bloku komunistycznego” (Pociecha 2017: 19).

Socjologia historyczna wobec statystyki

Historię statystyki publicznej w perspektywie socjologicznej można badać co najmniej w trzech wymiarach:

- instytucjonalnym: rozwoju i przekształceń instytucji statystycznych, organizacji badań, zarządzania pracami statystycznymi i koordynacji działań;
- biograficznym: kształtowania się biografii statystyczek i statystyków, czynników wyznaczających ich trajektorie życiowe i samowiedzy oraz subiektywnego rozumienia zajmowanych pozycji i podejmowanych działań;
- dyskursywnym: przemian dyskursu statystycznego, rozumianego jako zbiór pojęć, wypowiedzi, reguł i praktyk znaczeniowótórczych, które razem wzięte wytwarzają swój przedmiot. Za Davidem Howarthem można powiedzieć, że dyskurs to nic innego jak „semiotyczny wymiar praktyki społecznej”, a jego badanie polega na analizie tekstów i wypowiedzi wraz z kontekstami ich powstawania (Howarth 2008: 23).

Statystyka jako dyskurs

Statystyka u swoich źródeł – wiedzy o państwie, państwowości – istniała jako szczególny sposób opisu rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

Historyczne dyskusje statystyków bardzo często skupiały się na języku: właściwych definicjach, nomenklaturach i klasyfikacjach, za pomocą porządkowano zagnatwaną działalność człowieka, ponieważ dopiero dzięki temu można było ją odpowiednio policzyć.

Przyjęcie takich lub innych definicji i kategorii opisu warunkowało, co i w jaki sposób było badane.

Przykład analizy dyskursu statystycznego

Wiesław Turowski w referacie *Metodologia badań migracji w Narodowym Spisie Powszechnym 1978* przedstawił wnioski ze spisu próbnego z 1977 r.

Spis zakładał „przyporządkowanie ludności do określonego terytorium”, które miało stanowić miejsce „faktycznego stałego zamieszkania” (Turowski 1979: 37). Inaczej niż w ewidencji ludności, tak rozumianym miejscem zamieszkania osób objętych badaniem miało być

„miejsce ich zameldowania na pobyt stały pod warunkiem, że nie przebywają one przez dłuższy czas (powyżej 2 miesięcy) gdzie indziej w kraju w związku: z nauką w szkole lub na studiach, z pracą zarobkową albo też przeniesieniem się do jakiegoś domu opieki (domu dziecka, domu rencisty, zakładu specjalnego dla przewlekle chorych itp.). W tych przypadkach miejscem „faktycznego stałego zamieszkania” osób objętych spisem jest nie miejsce zameldowania na pobyt stały, lecz miejsce czasowego przebywania, najczęściej znajdujące się w odległej od rodzinnego domu miejscowości: w bursie, internacie, domu studenckim, hotelu pracowniczym, domu opieki, a także na stacji, na kwaterze prywatnej itp.” (Turowski 1979: 37–38).

Przykład analizy dyskursu statystycznego

U progu lat 70. XX w. wykrystalizowała się „koncepcja rozwoju statystyki państwowej, oparta na podporządkowanym ogólnym rozwiązaniom Systemie Państwowej Informacji Statystycznej, zwanym skrótowo SPIS” – pisał ówczesny prezes GUS prof. Stanisław Kuziński:

„Z doświadczeń wynika, że posługiwanie się różnymi pojęciami, klasyfikacjami i nomenklaturami oraz różnymi zasadami obliczania wskaźników statystyczno-ekonomicznych przez poszczególne systemy informacyjne w kraju stanowi jedną z głównych przeszkód wzajemnej wymiany informacji oraz zapewnienia oszczędnego i efektywnego gospodarowania zbiorami informacji gromadzonymi w różnych systemach informacyjnych” (Kuziński 1979: 33).

„W efekcie prac nad porządkowaniem i ujednoliceniem definicji pojęć występujących w statystyce i planowaniu, w zbiorach definicji ujęto ponad 2500 definicji.” (Kuziński 1979: 34).

„Wiadomości Statystyczne” i BWS

„WS” od początku swojego istnienia stanowiły forum publicznej dyskusji między różnymi stronami, nie tylko praktykami statystyki i rządem, lecz także przedstawicielami statystyki akademickiej i innych dyscyplin oraz urzędów centralnych, których działalność była zależna od odpowiednich informacji statystycznych.

Monografie naukowe ukazujące się od 1967 r. w serii Biblioteka Wiadomości Statystycznych poszerzyły to forum dyskusji; zresztą bardzo często stanowiły po prostu zapis dyskusji: sympozjów i konferencji o skali regionalnej, krajowej lub międzynarodowej.

Wzięte razem „WS” i BWS pozwalają wykroczyć poza faktografię, regulacje prawne i programy badań, a dotknąć żywej tkanki statystyki, przyjrzeć się rozmowom toczonym przez uczonych i praktyków, sporom metodologicznym i odmiennym interpretacjom wyników badań statystycznych.

Dziękuję za uwagę

Xawery Stańczyk

xawery.stanczyk@uni.lodz.pl

X.Stanczyk@stat.gov.pl